

УДК 811.161.2'367.626.6

ПРОНОМІНАТИВИ ЯК СКЛАДНИКИ СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ СВІЙ / ЧУЖИЙ У СУЧАСНІЙ ІНТИМНІЙ ПОЕЗІЇ

Калашник О. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Статтю присвячено дослідженню ролі прономінативів у творенні семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ. Окреслено питання, яких торкалися науковці, досліджуючи проблему особливостей вербалізації понять СВІЙ і ЧУЖИЙ. Розглянуто місце і функції прономінативів у формуванні згаданого поля. Визначено семантичне наповнення займенників, які беруть участь у формуванні семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ в інтимній поезії.

Ключові слова: прономінатив, семантичне наповнення, семантичне поле, інтимна лірика.

Калашник О. В. Прониминативы как составляющие семантических полей СВОЙ/ЧУЖОЙ в современной интимной поэзии. Статья посвящена исследованию роли прономинативов в создании семантического поля СВОЙ/ЧУЖОЙ. Очерчены вопросы, которых касались ученые, исследуя проблему особенностей вербализации понятий СВОЙ и ЧУЖОЙ. Рассмотрены место и функции прономинативов в формировании упомянутого поля. Определено семантическое наполнение местоимений, которые участвуют в формировании семантического поля СВОЙ/ЧУЖОЙ в интимной поэзии.

Ключевые слова: прономинатив, семантическое наполнение, семантическое поле, интимная лирика.

Kalashnyk O. V. Pronominatives as components of MINE/NOT MINE semantic fields in modern intimate lyric. The article studies the role of the pronominals in creating MINE/NOT MINE semantic field. The article deals with questions devoted to investigating the problem of specific verbalization MINE/NOT MINE concept which were studied by different theorists. The article considers places and functions of pronominals in mentioned semantic field. The article determines the semantic meaning of pronouns which take part in MINE/NOT MINE semantic field formation in intimate lyric.

Pronominatives are one of the most obvious language universals. Due to the considerable semantic and morphological peculiarities, the class of pronouns attracted the researchers' attention at different periods of linguistics development. Problems of studying pronominals remain equally relevant to the present including studying the pronouns semantic potential in poetry text.

The purpose of this article is to determine the semantic content of the pronouns that take part in the formation of the intimate poetry semantic field MINE/NOT MINE.

The objectives of this article are: the definition of issues that scientists have been addressing, studying the problem of the peculiarities of the verbalization the concepts of MINE/NOT MINE; to define the semantics of pronominals involved in the formation of the semantic field of MINE/NOT MINE in modern intimate lyric.

Love poetry is an extremely versatile and inexhaustible material for research. The analyzed actual material has shown that the main content of MINE sphere in modern intimate poetry are personal pronouns, like I, YOU, WE and possessive MY (OUR), YOUR, MINE. NOT MINE sphere is formed by third-person pronouns, personal pronouns YOU, as well as denied and undefined pronouns. There are also cases of syncretism – a combination of the semantic fields of MINE/NOT MINE in one poem. Thus, the verbal expression of the semantic field MINE in intimate poetry is minimal. It is reduced to I+YOU=WE. The bundle of love emotions is exploded with a cluster of pronouns I, YOU, WE, MY (OUR), YOUR, MINE. The semantic field of MINE is wide and everything that does not apply to ME and YOU is NOT MINE.

The further research seems to be very perspective in studying the syntagmatic-paradigmatic relations with mentioned earlier pronouns in the intimate poetry language.

Key words: pronominal, semantic meaning, semantic field, intimate lyric.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Семантична своєрідність займенників давно усвідомлена лінгвістами, але на запитання, у чому саме вона полягає, різні науковці відповідали і відповідають по-різному. Майже кожне із висловлених ними тверджень містить частку істини, висвітлюючи той чи той аспект встановлення прономінативного значення і функціонування займенників у мовленні.

Прониминативи становлять одну з найбільш очевидних мовних універсалій. Унаслідок значної семантичної і морфологічної своєрідності клас займенників привертала увагу дослідників у різні періоди розвитку мовознавства. Його активно вивчали вітчизняні й зарубіжні лінгвісти І. Р. Вихованець, І. В. Дудко,

М. А. Жовтобрюх, Л. Я. Маловицький, В. М. Мігирін, В. М. Ожоган, М. І. Откупщикова, О. В. Падучева, Н. В. Петренко, О. В. Петрова, М. Я. Плющ, О. М. Селіверстова, Є. М. Сидоренко, Л. М. Синельникова, Т. І. Сільман, М. В. Федорова та багато інших відомих учених. Практично жоден із лінгвістичних напрямів не оминав займенників – кількісно невеликого, замкненого розряду слів, який водночас має надзвичайну комунікативну значущість.

Проблеми дослідження прономінативів залишаються не менш актуальними й дотепер, зокрема під час вивчення семантичного потенціалу займенників у поетичному тексті. Адже поетичний текст, як зазначає Н. В. Петренко, є тим середовищем, у якому найбільш повно виявляються приховані смисли в зна-

ченнях мовних одиниць, зокрема прономінативів, що недоступно для аналізу в межах системи мови і навіть у межах прозового тексту [5, 7].

Не можна не погодитися із думкою Г. В. Маковей, що «від сивої давнини до наших днів інтимна поезія – це незрівнянний за багатством переживань і красою художнього втілення манускрипт закоханих сердець, який дарує нам чарівні миті перевтілення й збагачує естетичним осягненням кохання, що робить лірику любові вічно молодого, актуальною» [3, 18].

Сучасна інтимна лірика максимально виразна в передачі найбільш яскравих, найбільш глибоких, найбільш невлених проявів людського духу. Вона розкриває безодню еротичних пожадань і піднесеність духу, дає уявлення про почуттєвий розмаї внутрішнього світу ліричних героїв та про безкінечний пошук ідеалу протилежного начала. Вивчення мовних аспектів інтимної поезії переконує, що тільки розмаїтій теоретичній інструментарій дає змогу найближче підійти до тайни слова, захопленого у вир емоційних переживань.

Як зауважує Н. В. Петренко, будь-яка мовна одиниця, серед усього й займенник, під час актуалізації у процесі мовленнєвої діяльності реалізує не всі свої потенційні функції, а лише ті, що властиві їй тільки в певному мовленнєвому контексті. Якщо той чи той займенник у поетичному мовленні набуває полісемантичних ознак, то читачеві надається можливість обрати лише значення, яке вкладене в нього автором твору [5, 128].

Значення не існують самі собою, а є контекстуально зумовленими. З огляду на це в поетичному тексті займенники здатні набувати певної значущості на основі їх семантичного наповнення та ролі в контексті [5]. Їхня конструктивна семантична функція в низці випадків слугує засадничою для формування семантичних полів, що є виявом концептуальної картини світу. Так, у текстах сучасної інтимної лірики займенники беруть чи не найактивнішу участь у вибудові семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему особливостей вербалізації понять СВІЙ і ЧУЖИЙ порушували такі лінгвісти, як О. П. Дубчак [1], М. В. Матковська [4], Н. В. Петренко [5], І. О. Стадник [7], Г. М. Сюта [8], С. Є. Чорнобай [9], А. Ф. Юлдашбаєв [10] та інші. Вони розглядали різні аспекти цих понять: концептуальну опозицію «свій/чужий» в українській мовній картині світу; різні модуси сприйняття «свого» та «чужого» в контексті війни; проблему співвідношення «свого» і «чужого» у мові діаспорної поезії; семантичні особливості фразеологічних одиниць, що вербалізують концепти «свій/чужий»; категорії «своє/чуже» у політичному дискурсі; реалізацію концепту «свій/чужий» за допомогою займенників на базі англійського фольклору; особливості вербалізації протилежних концептів «свій» і «чужий» на різних мовних рівнях тощо. Н. В. Петренко досліджувала специфіку функціонування займенників в американському поетичному мовленні. Дослідниця представила модель дисипативної структури номінативного класу займенників, сформованої на основі ознак розсіювання їхніх зна-

чень. Модель постає як багатощарове утворення, що складається із семантичних полів, до яких входять займенники залежно від частоти їхнього вживання у віршованих текстах американської поезії [5, 159].

Однак роль займенників у творенні цього семантичного поля вивчалася тільки побіжно, тому вбачаємо **актуальність** теми статті в необхідності розглянути місце і функції прономінативів у формуванні згаданого поля.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає у визначенні семантичного наповнення займенників, які беруть участь у формуванні семантичного поля СВІЙ/ЧУЖИЙ в інтимній поезії.

Завданнями цієї розвідки є:

– окреслення питань, яких торкалися науковці, досліджуючи проблему особливостей вербалізації понять СВІЙ і ЧУЖИЙ;

– визначення семантики прономінативів, які формують семантичне поле СВІЙ/ЧУЖИЙ у сучасній інтимній ліриці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Оскільки поетичне мовлення наділене ознаками суб'єктивності, тобто спрямоване на суб'єкт, у ньому найчастіше вживаються особові займенники першої та другої особи. Зону таких займенників окреслено межами СВОГО [5, 159]. У нашому дослідженні розглянемо семантику займенників, співвідносних тільки з назвами осіб та їхніми ознаками, що найбільшою мірою виокремлює жанрову специфіку інтимної поезії. Семантичне поле СВІЙ визначається як сфера близького, рідного, коханого. Показниками СВОГО в інтимній поезії найперше слугують особові займенники Я, ТИ, МИ. Займенник Я зі значенням особи ліричного героя має свою специфіку в інтимній поезії – він майже завжди фігурує в нерозривній єдності із любовним ТИ [2, 32]:

*Я пригорнусь до тебе Серцем і небесами...
Я пригорнусь до тебе Мислею і землею... Я пригорнусь до тебе Піснею і яворами... Я пригорнусь до тебе Подихом лісу і полем... Я пригорнусь до тебе Срібними віями хвої... Я пригорнусь до тебе Світлом і далечиною... (5, 114).*

У віршах з любовним ТИ адресатом є кохана людина, до якої звертається ліричний герой, висловлюючи свої почуття, переживання, надії, наміри, емоції [2, 32]:

Ти питаєш, кого я любив, Чи щасливим, утішним був?... Ти питаєш... Чи треба питань, Коли очі горять, як вогні? Я тебе дочекався з чекань. І тепер – я в тобі, ти – в мені. Ти питаєш... У лоскоті слів Знов озветься чуття осяйне. Я відчув, я тепер зрозумів – В нас на двох уже серце одне (1, 85).

Любовне МИ дуже часто в інтимній ліриці означає ліричного героя та кохану людину. Таку модель широко зреалізовано у творчості багатьох поетів:

*Ми зливаємось кров'ю з вершечками кленів.
Ми вустами зливаємось в парку горішнім, забуваючи дати, прикмети і вірші. Ми зливаємось плоттю в кімнаті затісній, Розчиняючись в просторі й зорянім небі (2, 584).*

Маркування семантичного поля СВІЙ в інтимній ліриці також може відбуватися за рахунок присвійних займенників МІЙ (НАШ), ТВІЙ, СВІЙ:

Наше кохання складається з погляду, що посміхається... **Наше** кохання складається з губ, що в цілунку зливаються... **Наше** кохання складається з ласки, яка не кінчається... **Наше** кохання складається з вірності, що не минається... (1, 90);

Осілля звабливість якась в твоїй ході, в твоїй розмові, В твоїй сивіючій обнові, В твоїх очах переплелась... (1, 135);

Не дорікай і не вини. І не ревнуй – нема причини. В пориві гніву не клени Мої сивини. Тож не ревнуй і не вини – Нема причини. В пориві гніву не клени Мої сивини (3, 235);

На мене дивиться вікно – Щось рідне в погляді сумному, Так, ніби я забув давно Свій молодечий образ в ньому. Так довго я дививсь колись На те вікно щодня й щоночі, Що в золоті шибки влились Жадні тебе юнацькі очі. Тебе нема. Ця дивина Мене також колись поглине. Ось я вже сам з твого вікна Дивлюся на свої сивини (5, 164);

Я вчився сорок літ, та не навчився досі Губити подих свій в жіночому волоссі, І гудзики дрібні розстібувать на спині Я вчився сорок літ, та не навчивсь донині (5, 169).

Семантичне поле ЧУЖИЙ в інтимній поезії формують займенники, що в традиційній граматиці належать до третьої особи, а також заперечні й неозначені займенники. Зона значень таких займенників в інтимній поезії розподіляється за принципом сфери невідомого, прихованого, а тому чужого:

За рікою тільки вишині...тільки вишині...тільки вишині. Та дорога за тумани утіка. І ніхто мене не чує, і ніхто мені не пише, І ніхто мене не жде і не гука... (6, 159);

...Хода її легка не по-жіночому І стан пружкий, як золота лоза, І сняться їй щоночі в домі отчому Слова, які ніхто їй не сказав... (3, 172);

...І хоч міг він її спинити, Розумієте, міг спинити, Жінці треба когось любити, Море кинь – і вона твоя... (3, 182);

...вітер заголив би небо лев'яче, стер би з ока темних голубів. хтось та й звикне, щось та й перемелеться, от би тільки знак подав тобі... (орфографія автора) (6, 4).

Займенники ВІН та ВОНА в любовній ліриці часто позначають кохану людину, про яку говорить автор, і передбачається, що ця людина не є учасником чи слухачем діалогу. У такому разі ВІН (ВОНА) сприймаються відсторонено, ліричний герой не очікує від них реакції:

...Утерла сльози: «Ет! Забуду! Чи мало в світі парубків?» І вийшла заміж, аби люди Не розпускали язиків. І він, здається, не журився: Повеселився, погуляв – Та й сам за місяць оженився, Сусідську дівчину узяв... (3, 183);

...Я, роздягаючись, до неї біг, Вона приймала радісно мене, Як дух, я входив в тіло водяне. Вона сміялась від моїх торкань, Просила: «Що ти робиш? Перестань!»... (15, 143).

Семантичне поле ЧУЖИЙ в інтимній ліриці може також формувати особовий прономінатив ВИ, ужитий із семантикою пошанної множини, що підкреслює відстороненість, «чужість» того, до кого звертається ліричний герой. Любовне ВИ митці

часто використовують стосовно менш близької особи, іноді навіть незнайомої, тобто мова йде про певною мірою відчуженого адресата. Уживання ВИ замість ТИ може свідчити про намір мовця продемонструвати віддал між бажаним (СВОЇМ) і далеким (ЧУЖИМ):

...А все-таки я Вас любила, любила, любила! І це не минає – хіба осідає на дно... Я Вас у собі, мов коштовну карафку, розбила – І душу, як білий обрус, просочило щемливе вино! Ви колір дали моїм мислям, а образам тіло, Зоставиши – лиш шумом, як море у мушлі в ушу... (7, 32);

Ім'я. Розмова. Телефонний номер. Торкання рук у вечоровий час. А понад те ми майже незнайомі – Я можу снити вашими очима, ходу й поставу владен уявить І навіть доторкнутись – не вловимо. Та ні накрок не ближчає ви. Вертаюся з видінь зусиллям волі Крізь плетиво і плетиво думок. А ви все там: не ближче – і не далі. Всього за крок. За неможливий крок (4, 19).

Такі приклади є свідченням дифузності семантики цього займенника, оскільки зрозумілим із контексту стає виформовування пошанного ВИ із інтимного ТИ, тобто цей займенник функціонує на помежів'ї між СВОЇМ і ЧУЖИМ.

В інтимній поезії Н. Пасічник «...ніхто не згадає орнамент твоєї долоні...» спостерігаємо синкретизм – поєднання семантичних полів СВІЙ/ЧУЖИЙ, де особовий прономінатив Я, присвійний ТВІЙ уживаються одночасно із заперечним НІХТО:

...ніхто не згадає орнамент твоєї долоні твій запах і голос яким промовляв і слова хиткі наче стебла неначе каміння солоні та це неважливо і я розумію сама що теж забуваю ознаки цієї любові... (7, 158) (пунктуація автора поезії – О. К.).

Подібну картину синкретизму помічаємо у вірші М. Луківа «Давня пісня». Тут заперечний займенник НІХТО вживається разом із особовими Я, ТИ, до того ж відбувається накладання семантичних полів СВІЙ/ЧУЖИЙ:

Давня пісня. Гіркий мотив, Не слова, а щемлива рана: Так ніхто тебе не любить, Як люблю тебе я, кохана... (3, 222).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Любовна лірика – надзвичайно багатоплановий і невичерпний матеріал для дослідження. Проаналізований фактичний матеріал засвідчив, що головним наповненням сфери СВІЙ у сучасній інтимній поезії стають особові займенники Я, ТИ, МИ та присвійні МІЙ (НАШ), ТВІЙ, СВІЙ. Сферу ЧУЖИЙ формують займенники третьої особи, особовий прономінатив ВИ, а також заперечні та неозначені займенники. Спостерігаються також випадки синкретизму – поєднання семантичних полів СВІЙ/ЧУЖИЙ в одній поезії. Таким чином, вербальне вираження семантичного поля СВІЙ в інтимній поезії мінімальне. Воно зводиться до Я+ТИ=МИ. Згусток любовних почуттів експлікується згустком займенників Я, ТИ, МИ, МІЙ (НАШ), ТВІЙ, СВІЙ. Семантичне поле ЧУЖИЙ широке, тобто все, що не стосується МЕНЕ і ТЕБЕ, – чуже.

Перспективним видається подальше вивчення синтагматико-парадигматичних відношень, які виникають між окресленими займенниками в мові інтимної поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція 'свій' – 'чужий' в українській мовній картині світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Дубчак. – К., 2009. – 24 с.
2. Калашиник О. В. Семантичне наповнення особових пронімінативів в інтимній ліриці Олександра Високого / О. В. Калашиник // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. – Х., 2016. – Вип. 42. – С. 29–35.
3. Маковей Г. В. Інтимна лірика як духовний феномен (чоловічий і жіночий дискурси) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Ганна Володимирівна Маковей. – Кіровоград, 2002. – 184 с.
4. Матковська М. В. Категорії «своє–чуже» та «ми–вони» в англійському політичному дискурсі / М. В. Матковська // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89 (5). – С. 202–206.
5. Петренко Н. В. Займенник у віршованих текстах американської поезії : когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Володимирівна Петренко. – Херсон, 2008. – 205 с.
6. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи / О. Н. Селиверстова. – М. : Наука, 1988. – 151 с.
7. Стаднік І. О. Опозиція «свій/чужий» у складі концепту WAR/ВІЙНА (на матеріалі поетичних творів, присвячених військовим подіям в Україні, та англійських перекладів) / І. О. Стаднік // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2015. – Вип. 6 (Т. 2). – С. 98–102.
8. Сюта Г. М. «Ховає вишивка чужину стіни...» (семантична опозиція «своє–чуже» у мові діаспорної поезії) [Електронний ресурс] / Г. М. Сюта. – Режим доступу: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-8.pdf>.
9. Чернобай С. Е. Семантические особенности фразеологических единиц, вербализирующих концепты «свой–чужой» в английском языке / С. Е. Чернобай, А. В. Мансурова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2. – С. 331–336.
10. Юлдашбаев А. Ф. Реализация концепта СВОЙ/ЧУЖОЙ посредством местоимений на базе английского фольклора [Электронный ресурс] / А. Ф. Юлдашбаев. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/realizatsiya-kontseptov-svoy-chuzhoj-posredstvom-mestoimeniy-na-baze-angliyskogo-folklor>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Крищенко В. Д. Час одкровення : [поезії] / В. Д. Крищенко. – К. : Світ успіху, 2015. – 352 с.
2. Літургія кохання : Антологія української любовної лірики кінця ХІХ – початку ХХІ століття. – Тернопіль : Богдан, 2008. – 728 с.
3. Луків М. В. Рoste черешня в мамі на горodі : [поезія] / М. В. Луків. – К. : Криниця, 2015. – 576 с.
4. Мельник В. Вибрані ночі. Інтимна лірика / Віктор Мельник. – Вінниця : Теза, 2006. – 96 с.
5. Павличко Д. В. Таємниця твого обличчя / Д. В. Павличко. – К., 2015. – 240 с.
6. Улюблені вірші про кохання. Жіночий примірник. – Тернопіль : Богдан, 2010. – 255 с.
7. Улюблені вірші про кохання. Чоловічий примірник. – Тернопіль : Богдан, 2010. – 239 с.